

BEYAZ YASEMENLER ÜLKESİNDE MUHAMMED İKBAL'İN EĞİTİM DAVASI

Editör: Bahri ATA

Göze Yurtdaş
Fatma Türkan
Döndü Barut
Meliha Köse
Müslüm Ovalı
Namık Çencen
Yahya Karaca
Serpil Demirezen
Osman Akhan
Gamze Kekil

 PEGEM
AKADEMİ

Editör: Bahri ATA

**Beyaz Yasemenler Ülkesinde
Muhammed İkbâl'in Eğitim Davası**

ISBN 978-605-364-811-6

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2014, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Ağustos 2014, Ankara

Yayın-Proje Yönetmeni: Duygu Erdem
Dizgi-Grafik Tasarım: Hilal Sultan Coşkun
Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı
Baskı: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Ltd. Sti
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 770. Sokak No: 105/A
Yenimahalle/ANKARA
(0312-394 55 90)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 13987

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

Ön Söz

2013-2014 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Eğitim Klasikleri İncelemeleri adlı yüksek lisans düzeyinde açtığımız derste bu defa kardeş ülke Pakistan'ın filozof şairi Muhammed İkbâl (1877-1938) üzerine derinlemesine okumalar yaptık ve bu okuma sonuçlarını eğitim mesleklerine kafa yoran kıymetli okuyucu ile paylaşmak istedik. Yüzyıl önce, eğitimin amaç ve gayesini, hayat mücadelesine hazırlık olarak gören bu fikir adamına kulak vermek gerekir. Çünkü o, daha 19. yüzyılda Batı lehine siyasî, ekonomik ve askerî bir tür küreselleşme ortamında Türklerin bu coğrafyada yaşadığı sıkıntıların ve sorunların benzerini, 5000 km uzakta Hindistan'da yaşadı.

Hindistan halkının, Trablusgarp Savaşı'nda Balkan Savaşlarında, Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin kuruluşunda, Milli Mücadele'de maddi ve manevi yardımlarını gördük. Hindistan Müslümanları, 1947'de kendi devletlerini kurdu. Pakistan'ın milli çiçeği, Yasemen imiş. Biz de Gregory Petrov'un Finlandiya'yı anlattığı Beyaz Zambaklar Memleketi'nde kitabına nazîre yaparak, bu kitaba "Beyaz Yasemenler Ülkesinde" adını koymaya karar verdik.

Hece dergisinde (2013, 193. Sayı) çıkan Ahmet Albayrak'ın "Türkçede Muhammed İkbâl" adlı bibliyografya çalışması (ss. 521-608) oldukça yol gösterici bir harita oldu. Buna göre Muhammed İkbâl'in pek çok düşünürüne göre Türkiye'de oldukça şanslı bir konumda olduğunu gördük. Çünkü hakkında pek çok çalışma yapılmıştı. Biz bu dönem, bu ders çerçevesinde daha çok onun eğitim görüşlerini değerlendirmeye çalıştık. Genel çerçeveyi oluşturmak için ilk olarak Mustafa Sarper Alap'ın (2013) Turkish Studies dergisinde çıkan "Türklerin Unutulmayan Dostu: Muhammet İkbâl" adlı makaleyi inceledik. Daha sonra Prof. Dr. Mehmet S. Aydın'ın (1987) "İkbâl'in Felsefesinde İnsan", Prof. Dr. Necmettin Tozlu'nun (2013) "Günümüz Eğitim Anlayışı Açısından İkbâl'in Düşündürdükleri: Felsefi Bir Analiz" adlı çalışmaları okuduk.

Bu arada İkbâl'in eğitim görüşlerini anlamak için kendi kitaplarının Türkçe ve İngilizce çevirilerine ulaştık, bir yandan da Abdullah Faruqî'nin, Ghulam Nurulwildan'ın, M. Muhammed Tufail'in, Zubaida

Khanum'un, Hasenî en Nedvî'nin yazılarını daha bir detaylı inceledik. Bu arada ders boyunca İkbâl'in Türkiye, Milli Mücadele, Atatürk, Devrimler ve Hilafet'in kaldırılması ile ilgili yazı ve görüşlerini tartıştık. En son ders, Yusuf Turan Günaydın'ın "Muhammed İkbâl'e Yöneltilen Eleştiriler" adlı çalışmasını analiz ettik.

Dönem boyunca dersi alan veya dersi almayıp bu çalışmaya gönüllü katılmak isteyen meslektaşlarımla her biri bir tema olarak derinlemesine bu konuda araştırmalarını yaptı. İşte bu kitap, böyle ortaya çıktı.

Eskişehir'de Atatürk Araştırma Merkezi'nin toplantısında tanıştığımız Pakistanlı Prof. Dr. M. Naeem Qureshi'de memleketinden bizlerle Muhammed İkbâl ile ilgili kaynakları paylaşma nezaketini gösterdi. Ders boyunca Pakistan Büyükelçiliğinde Basın Ataşesi Abdul Akbar Bey'in hatırı sayılır yardımlarını gördük, kütüphanelerindeki İkbâl ile ilgili kitapları incelememiz için ödünç verdiler. Her ikisine de teşekkürü bir borç biliriz.

Editör: Bahri Ata
Gazi Eğitim Fakültesi
Beşevler/Ankara

BÖLÜM VE YAZARLAR

1. BÖLÜM **Göze YURTDAŞ**

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

2. BÖLÜM **Fatma TÜRKAN**

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

3. BÖLÜM **Döndü BARUT**

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

4. BÖLÜM **Dr. Meliha KÖSE**

Yard. Doç., Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
mkose@bartin.edu.tr

5. BÖLÜM **Müslüm OVALI**

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

6. BÖLÜM
Dr. Namık ÇENCEN

Gazi Üniversitesi

7. BÖLÜM
Yahya KARACA

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi ve Tarih Öğretmeni

8. BÖLÜM
Dr. Serpil DEMİREZEN
ve
Öğrt. Gör. Osman AKHAN

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, serpil.demirezen@gmail.com
Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sosyal Bilgiler Eğitimi
A.B.D., osmanakhan38@hotmail.com

9. BÖLÜM
Gamze KEKİL

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

10. BÖLÜM
Doç. Dr. Bahri ATA

Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi,
bahriata@gazi.edu.tr

İçindekiler

Ön Söz.....	iii
Göze Yurtdaş	
Muhammed İkbâl'in Hayatı ve Eserlerine Toplu Bir Bakış	1
Fatma Türkan	
Pakistan'a Giden Tarihi Süreçte Muhammed İkbâl	7
Döndü Barut	
Muhammed İkbâl'e Göre Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk	27
Yrd. Doç. Dr. Meliha Köse	
Muhammed İkbâl'in Şiirlerinin Eğitimbilim Açısından İncelenmesi.....	43
Müslüm Ovalı	
Muhammed İkbâl'in Eğitimle İlgili Görüşleri ve Öğretmen- Öğrenci İlişkisi	69
Dr. Namık Çencen	
Muhammed İkbâl'e Göre Eğitimde Kullanılması Gereken Yöntem ve Teknikler.....	79
Yahya Karaca	
Allâme Muhammed İkbâl'in Din ve Ahlak Anlayışı	93
Dr. Serpil Demirezen ve Öğrt. Gör. Osman Akhan	
Muhammed İkbâl ve Demokrasi Eğitimi	103
Gamze Kekil	
Muhammed İkbâl'in Sanat ve Sanat Eğitimi Anlayışı	123
Bahri Ata	
Muhammed İkbâl'in Tarih Eğitimi Üzerine Bir Bakış	129
Kişi İsimleri Dizini	139
Kavram Dizini.....	141

Muhammed İkbâl'in Hayatı ve Eserlerine Toplu Bir Bakış

1

Göze YURTDAŞ*

Giriş

Muhammed İkbâl, eserlerinin büyük çoğunluğunu şiir biçiminde kaleme alan ünlü bir şair, tasavvufi gelenekten beslenen, ideallerini birleştirici ve bütünleştirici bir sistem halinde toplayıp sunan bir düşündürüdür. Aynı zamanda Hindistan'ın kuzeybatında Hint Müslümanları için bir devlet yaratma fikrini savunan bir politikacıdır. Çok yanlı bir kişiliğe sahip olan Allame Muhammed İkbâl, bir eğitimci ve reformcudur.

Muhammed İkbâl'in Hayatı

Muhammed İkbâl, bugünkü Pakistan'da Pencap bölgesinin kuzeybatısına düşen Siyalkut (Sialkat) kasabasında dünyaya gözünü açmıştır. Dedeleri Keşmir Brahmanlarındandır.

Ailenin Muhammed İkbâl, altı çocuklu bir ailenin en küçüğüdür. Annesi İmam Bibi'nin çocuklarının eğitimi için epey gayret sarf ettiği muhakkaktır. İkbâl annesini 1914 yılında kaybetmiştir (Asrar,2013:16). Doksan yaşına kadar yaşayan babası Nur Muhammed İslami gelenekler çerçevesinde oğlunu camide Kur'an öğrenmeye göndererek onun yetiştirilmesine ilk adımı atmıştır.

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

İkbâl'in hocaları arasında bulunan Şemsü'l-ulema Mir Hasan, yeni bilimlere karşı taşıdığı ölçüde büyük yetenek ve ilgiyi babasına belirtip çocuğun İngilizce öğretilen okula da devamını sağlamıştır. İkbâl şiir yazmaya bu sıralarda başlamıştır. İkbâl genç yaşta evlenmiş olmasına rağmen öğrenimi de sürdürmekte tereddüt etmemiştir.1895'te Siyalkut'ta öğreniminin ilk yılını başarıyla devam ettirdikten sonra Lahor'a geçmiştir (Çelik,2004:18).

Lahor'da Devlet Yüksek Okulu'na (Government College) yazıldı (Tunç,1984:15). Burada felsefe öğrenimi görmüş, özellikle yabancı öğretim üyelerinden tanınmış şarkiyatçı Sir Thomas Arnold, İkbâl'i çok beğenmiş ve takdir etmiştir.

O kadar ki bir gün ona şöyle dediği naklolunur: 'Bazen öğrenci, hocayı daha iyi hoca yapar.' Muhammed İkbâl de bu hocasını unutmamış, 1904'te onun Avrupa'ya dönüşü münasebetiyle yazdığı '*Nale-i Fırak*' şiirinde sevgi ve bağlılığını belirtmiştir.

Genç İkbâl, 1899'da Oriental College'nin Arapça öğretim üyeliğine atanmış Daha sonra yine aynı şekilde Government College'de felsefe dersleri okutmuştur.

Muhammed İkbâl, Prof. Thomas Arnold'un tavsiyesi üzerine yükseköğretime devam etmek amacıyla 1905'te Avrupa'ya hareket etmiştir. Çağın geleneklerine göre hukuk öğrenimini tamamlamak üzere Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'e yazılmıştır (Asrar,1981:19).

Batı'da Atiye Begüm'ün de bulunduğu meşhur kişilerle görüşüp özel dostluklar kurarak, onların uzun yıllarda elde ettikleri bilgi, müşahede ve tecrübelerinden istifade etmiştir (Yaşar,2007:30). Atiye Begüm, Muhammed İkbâl'in o tarihlerde parlak bir yükseköğrenim öğrencisi olduğunu belirtir.

1907'de Haziran ayında, İkbâl Almanya'ya gider. Hiedelberg Üniversitesi'nde mutlu günler yaşamış, Heidelberg'den Münih'e yöne-

len İkbâl, orada Prof. F. Hommel'e *İran'da Metafizik'in Gelişimi (The Development of Metaphysics) in Persia* ünvanlı doktora tezini sunmuştur (4 Kasım 1907). Kendisine gösterilen kolaylıklar ve uygulanan yöntem sayesinde doktora kabul tezi rahatça kabul edilmiş ve 'doktor' payesine ulaşmıştır. Yurda dönüşünde kendisini coşkun sevgi gösterisiyle karşılayanlar arasında şehir eşrafı, büyükleri, arabaları ve arkadaşları yer almıştır (Asrar,1981:21).

1922'de ünü ve manevi kişiliği Himalaya kıtasının sınırlarından taşarak Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya yayılmış bulunan Dr. Muhammed İkbâl'e İngiliz Hükümeti 'sir' unvanı vermiştir(Tunç,1984: 33). 1924'te İslam'ı Koruma Derneği başkanı olan Muhammed İkbâl daha sonra 1926'da yakın arkadaşlarının ısrarı üzerine Pencap Yasama Meclisi üyeliğine seçilmiştir (Çelik,2004:20).

Bu yıldan sonra Muhammed İkbâl'in siyasi sahneye çıkışı görülmektedir. Tümüyle pratik yönden bir politikacı veya devlet adamı olduğu söylenemez. Ve gerçekten 'Politikanın tüm düğümlenmiş sorunları sizin olsun. Bana bu aşk yeter. Bunun ızdırabı bana rahatlık veriyor' diyerek politikadan uzak durmaya özen göstermiştir. Fakat siyasi basiretiyle pek çok politikacıyı geride bıraktığı da bir gerçektir. Bundan dolayıdır ki Pakistan'ın kurucusu, Büyük önder Muhammed Ali Cinnah kendisi için şöyle demiştir:

'İkbâl, faal bir politikacı olarak da olağanüstü niteliğe sahipti. Hint yarımadasındaki Müslümanların birçok güçlükler ve sıkıntılarla karşı karşıya bulduklarını görmekten duyulan İkbâl, dindaşlarına yardımcı olacağını düşünerek hareket etmiş kendilerine ait bağımsız bir devletin kurulması fikrini ortaya atmıştır (Asrar,1981:23).

1928'de Madras ve Haydarabad'ta Aligarh Üniversitesi'nde konferanslar vermeye devam etmiştir. Allahabat'ta toplanan tüm Hindistan Birliği Kurultaylığı'na başkanlık eden Muhammed İkbâl, bu tarihi konuşmasında 'iki ulus' tezini ortaya atmıştır.

İkbâl, 1931 yılında bazı Arap ülkelerini ziyaret etme fırsatı bulur ve Kudüs'te Müslüman gençlik organizasyonlarının bir toplantı-

sına katılır. Ne var ki, o buradan Hac vazifesini yerine getirmek üzere Mekke'ye ve çok sevdiği Peygamberinin Kabr-i Şerifi'ni ziyaret etmek için Medine'ye gitme fırsatını kullanamamıştır (Çelik,2004:20).

Bu toplantıdan sonra Paris'e uğramış ve orada Bergson, Massignon ile tanışmış, bu gibi ünlülerle çeşitli konularda konuşmuştur (Tunç,1984:35). Paris'ten sonra Madrid Üniversitesi'nde konferanslar vermiş, Kurtuba şehrini ziyaret ederek buradaki tarihi Kurtuba Camii'nin derin etkisi altında kalmıştır.

Dr. Muhammed İkbâl'in sağlığı 1934'te bozulmaya başlamıştır. Bu nedenle 'İslam'da Zaman ve Mekan kavramı' konulu konferanslar vermek üzere davet edildiği Oxford Üniversitesi'nin çağrısına da kulak verememiştir. İkbâl bütün bu talihsizliklere ve sıkıntılara rağmen yeni eserler vermeyi tasarlamış, tevekkül ve teslimiyet içinde son umutlarını ayakta tutmak için çırpınmıştır. Ölümü yaklaştığı zamanlarda bile ülküsünden vazgeçmemiştir.

Muhammed İkbâl'in Eserleri

İkbâl'in eserlerini dört grup altında inceleyebiliriz:

Urduca Manzum Eserleri:

Bang-i Dera (Kervan'ın Çağrısı), Bab-ı Cibril (Cebrail'in Kanadı), Darb-ı Kelim (Hz. Musa'nın Darbesi), İlmü'l İktisat, Gülşen-i Râzı Cedit, Bendeği-name, The Reconstruction of Religious Thought in İslam (İslam'da Dini Düşüncelerin Yeniden İhyası)

Farsça Manzum Eserleri:

Esrar-ı Hodi (Benliğin Sırları), Rumuz-u Bî-hudi (Benzizliğin veya kendinden geçmenin Sırları), Peyam-ı Maşrik, Zebur-ı Acem (İran İlahileri), Cavidname, Pes Çi Bâyed Kerd Ey Akvam-ı Şark (Ne Yapmalı, Ey Doğu Ulusları!), Misafir(Yolcu), Armağan-ı Hicaz

İngilizce Eserleri:

The Development of Metaphysics in Persia (İran'da Metafizik'in Gelişimi), Six Lectures on the Reconstruction of Religious Thought in İslam (İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Teşekkülü üzerine Altı Konferans)

Derleme Eserler:

Letters of Iqbal to Cinnah (Lahor,1943), Iqbal's Letters of Atiy-ya Begum (Bombay,1947),Şâd-e Iqbal, Guftâr-ı Iqbal (İkbâl'in Konuşmaları),Stray Reflection (Dağınık Yansımalar),Speechs, Writings and Statements of Iqbal (İkbâl'in Demeç,Yazı ve Açıklamaları)

Kaynaklar

- Albayrak, Ahmet (2004). İkbâl'in Düşünce Dünyası. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çelik, İsa (2004). Muhammed İkbâl'in Tasavvufi Düşüncesi. İstanbul:Kaknüs Yayınları.
- İkbâl, Muhammed (1981). Doğudan Esintiler,(Çev. Asrar N. Ahmed), İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Tunç, Ramazan (1984) Muhammed İkbâl. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Yaşar, Selâhaddin (2007). Muhammed İkbâl Hayatı Sanatı, Mücadelesi.İstanbul: Nesil Yayınları.

EK-1: Ana Hatlarıyla İkbâl'in Hayatı*

- 1877 9 Kasım, Siyalkot:Doğum, Cami, İlk ve Orta Okul, Scotch Mission High School
- 1891 Pencap Üniversitesi, Orta Okul Sınavı
- 1893 Pencap Üniversitesi, Sanat Fakültesi'nde Giriş ve Arapça Sınavı
- 1895 Lahor: Government College
- 1897 Mezuniyet(Sanat ve Arapça)
- 1899 Pencap Üniversitesi, Felsefe Lisans Üstü Derecesi Pencap Üniversitesi, Oriental College'de Arapça Öğretim Görevlisi
- 1901 Pencap Üniversitesi, Oriental College'de İngilizce Öğretim Görevlisi
- 1901 Amritsar:I. Keşmir Konferansı
- 1901 Pencap Üniversitesi, Oriental College'de Felsefe Öğretim Görevlisi
- 1905-7 İngiltere: Cambridge Üniversitesi, Trinity College, Felsefe ve Hukuk
- 1907 Almanya: Heidelberg Üniversitesi ve Münih Üniversitesi, Felsefe Doktoru Unvanı
- 1907-8 Londra Üniversitesi, Arapça Öğretim Üyesi
- 1908 İngiltere: Cambridge Üniversitesi, Hukuk Diploması
- 1908 Müslümanlar Birliği Londra Şubesi Üyesi
- 1908-11 Lahor: Government College (Felsefe Profesörü)
- 1908 Lahor Yüksek Mahkemesi, Avukat
- 1914 9 Kasım, Annesi İbni Bibi'nin Vefatı
- 1918 Madras: Müslüman Eğitim Birliği'nde Konferanslar
- 1923 'Sir' unvanı (Bilgelik ve Şiirsel yetenek için)
- 1924 İslam'ı Koruma Derneği Başkanı
- 1926-1929 Pencap Yasama Meclisi Üyesi
- 1928-29 Madras ve Haydarabad ve Aligarh Üniversitesi Konferanslar
- 1929 Şemsu'l Ulema, Mevlevi Seyyid Mir Hasan Vefatı
- 1930 17 Ağustos, Babası Şeyh Nür Muhammed'in Vefatı

* Bu kısmın hazırlanmasında Ahmet Albayrak'ın (2004) İkbâl'in Düşünce Dünyası adlı kitabından yararlanıldı.

Pakistan'a Giden Tarihi Süreçte Muhammed İkbâl

2

Fatma TÜRKAN*

Giriş

Allâme Muhammed İkbâl (1877-1938); Pakistan'ın milli şairi, mütefekkir, avukat, öğretmen. İkbâl, pek çok sıfatı bünyesinde toplamış uluslar arası üne sahip büyük bir isimdir. Bazı yazarlara Pakistan=İkbâlistan dedirten politik vasıflara sahip bir lider olan İkbâl'in (Benli, 1987; 15) Pakistan tarihinde çok özel bir yeri vardır. Sömürülen bir coğrafyada dünyaya gelen İkbâl, sömürgeciliğe karşı çıkmış şairlerinde, konferanslarında halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Pakistan'ın kuruluşuna giden tarihi süreçte Muhammed İkbâl'in önemini anlayabilmek için doğup büyüdüğü zamanı, mekânı, olay ve olguları bilmek, o çağdan ve coğrafyadan bakmak gerekir.

Muhammed İkbâl'in doğup büyüdüğü, duygu ve düşüncelerinin olgunlaştığı coğrafya, en eski uygarlıklardan biridir. Arkeolojik çalışmalara göre Hindistan'da ilk yerleşik hayat VII. binyıl başlarında İndus Havzası'nda başlamıştır. İndus Uygarlığı M.Ö. 1500 yıllarında Asya'nın içlerinden gelen Hint-Avrupalı Ariler tarafından yıkılarak yerine Ganj Uygarlığı denilen medeniyeti kurmuşlardır. Bu dönem Hindistan dini inaniş ve sosyal geleneklerinin de oluşmaya başladığı dönemdir. Hindu kutsal metinleri vedalar ve kast sistemi bu zamanda ortaya çıkmış-

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

tır. Ganj Uygarlığının zayıflamasıyla birlikte küçük devletler kurulmaya başlamıştır. Büyük İskender'in Hindistan'a gelişine kadar Pers hâkimiyetinde kalan Hindistan, Büyük İskender'in seferinin ardından burada kurulan koloniler ticaret ve haberleşmeyi sağlayarak ileride İslam kültürünü de etkileyecek olan Doğu Helenizm'ini başlattılar. Hiçbir gücün uzun süre hâkimiyetinde tutamadığı, sık sık siyasi birliğin bozulduğu Hindistan Alt Kıtasına İslamiyet 710-711 yıllarında Araplar tarafından Sind bölgesinin fethiyle girmiştir. Gazneli Mahmut buraya 17 sefer düzenleyerek pek çok şehri ele geçirmiş, böylece İslamiyet'in yayılması için zemin hazırlanmıştır. 1526'da Panipat Zaferinde Delhi Sultanlığını yenerek Hindistan'da temelleri atılan Babürlü Devleti 17. yüzyılın sonuna kadar bütün Hindistan'ı hâkimiyeti altına aldı. Babürlü Devleti zamanında diplomatik ilişkiler geliştirilerek Portekiz ve İngilizlere ticari imtiyazlar tanındı (1707-1712). 18. yüzyıl başlarından itibaren Babürlü Devletinin zayıflamasıyla Hindistan'da istikrar iyice bozuldu ve yeniden küçük devletlerin hâkimiyet mücadeleleri başladı. Küçük devletler arasındaki bu rekabetten Avrupalı devletler faydalanarak sağlam bir şekilde Hindistan'a yerleşti (Özcan, 1998: 75-77). Hindistan'a ilk defa 15. Yüzyılın sonunda Portekizliler ulaştı. Portekizlileri 16. yüzyılın sonlarından itibaren Hollandalılar ve İngilizler takip etti. 1616'da Danimarka, 1664'te 14. Louis'in krallığı sırasında da Fransa'nın Doğu Hindistan Şirketi kuruldu. "Kumpanyalar Çağı" olarak da bilinen bu dönemde Hindistan, büyük denizci devletlerin hâkimiyet mücadelelerine sahne oldu. 16. yüzyılın sonlarında Portekiz, 17. yüzyıl ortalarından itibaren Hollanda Hindistan'da etkinliğini kaybetti. İngiltere ile yaptığı savaşlarda başarılı olamayan Fransa'nın sömürge imparatorluğu da 18. yüzyılın ikinci yarısında sona erdi (Luraghi, 2000: 154).

Sömürülen Bir Coğrafya: İngiliz Hindistanı-1857'ye Kadar

Hint Okyanusunda 1600 den beri ticari etkinliklerde bulunan İngilizler, 1856'da Fransa ile yaptığı savaşı kazanarak tüm Hindistan'a egemen oldu (McNeill, 2004: 117). 1757 yılına kadar İngiliz Doğu Hindistan Şirketi bazı köylere, bir iki kente sahip, küçük ordular besleyen bir ticaret şirketi iken bu tarihten itibaren şirket büyük bir ülkeye dönüştü (Bayur, 1987: 171 - 172). İngilizlerin Hindistan'da kullandıkları sistem çok basitti. İngilizlerin yaptığı ticaret Hintlileri tüketici bir ulus haline getirmişti. Bu durum, İngiliz tüccarlarının çok zengin olmasını sağlıyordu. İngiliz çiftçileri, bütün çivit, çay ve kahve üretimini tekellerine alıyor ve elde ettikleri serveti de İngiltere'ye gönderiyorlardı (Luraghi, 2000: 162). İngiltere'de makinenin endüstriye sokulması, büyük modern endüstrinin gelişmesi, yoğun üretime geçilmesi ve üretim masraflarının düşürülmesi sonucunda, İngiliz tekstil endüstrisinin Hindistan'ı iyi ve ucuz ürünlere boğması sağlandı. Bunun karşısında, askeri bakımdan silahsızlandırılmış ve boyun eğmiş Hindistan'daki zanaat sahipleri ekonomik bakımdan da savunmasız kaldı. Buharlı gemilerin işletilmesine başlanmasıyla İngiltere ve Hint Okyanusu arasındaki bağlantı çok hızlandı. Böylece İngilizler, Hindistan'dan ucuzca iplik satın almak, İngiltere'ye göndermek ve bu ipliği İngiltere'de işledikten sonra işlenmiş ürünleri Hint pazarına dökme olanağını buldular ve yerli zanaatı yıktılar. Demiryolu şebekesi kurarak İngiliz ürünlerinin ülkenin en ücra köşelerine kadar kolayca gidebilmesini sağladılar. Bu durum Hint ekonomisinin durumunu daha da ağırlaştırdı. Halkın tarımla uğraşan köleler haline gelmesine sebep oldu. İngilizler geldikten sonra yıkılan bu zanaatkârlar toprağa dönmeye başlayınca kırsal yerlerde gereğinden fazla insan toplandı. Mevcut tarım arazilerinin bu yoğunluğu kaldıramaması Hindistan'da açlığı ortaya çıkardı. Bu açlık binlerce insanın ölmesine neden oldu (Luraghi, 2000: 161 - 162).

İngiliz egemenliğinin Hint yarımadasında ortaya çıkardığı siyasi örgütlenme; Hint imparatorluğu, doğrudan İngiliz yönetiminde olan İngiliz Hindistan'ı ve yerli devletler olarak anılan üçlü bir model içerisinde gelişti. 1901 verilerine göre İngiliz Hindistan'ı Hint yarımadasının %61,5'ini kapsıyordu. Hindistan'ın kalan %38,5'inde ise karışık olarak bütün Hint Yarımadasına yayılmış 601 yerli devlet vardı (Güngör, 2001: 54-55).

İngilizlerin yerli Hint devletleriyle ilişkileri üç dönemde ele alınabilir. Çit çevirme olarak anılan ilk dönemde (1813-1818) Hint devletlerine yabancı gibi davranılmış ve iç işlerine müdahalede bulunulmamıştı. Bağımlı Soyutlama olarak anılan ikinci dönemde İngiliz hükümeti, yerli Hint devletlerinin herhangi bir saldırıya karşı koyamayacakları, dolayısıyla da dış saldırılardan korunması gerektiği düşüncesinden hareketle bu devletler üzerinde üstünlük iddiasında bulunmuştu. Bu ilişki modeli Hint devletlerini kendilerini yönetmede etkisiz hale getirmiştir. İlhak politikası döneminde Hindistan'da bir kısım yerli (feodal) devletler ortadan kaldırılmıştı (Güngör, 2001: 42, - 43). 19. yüzyıl başlarına kadar Haydar Ali ve oğlu Tipu Sultan, Marata devletleri gibi bazı yerli devletler İngiltere ile mücadele etmişler ancak 1818 yılından itibaren İngiliz şirketi istediği zaman onların her işine karışmaya başlamıştı (Bayur, 1987: 281 - 283).

Nehru'nun kızına yazdığı 5 Aralık 1933 tarihli mektubunda Hindistan'daki İngiliz yönetim şeması hakkında şunlar yazmaktadır: *“Hindistan'da kral naibi olan ve emrinde büyük bir memur kalabalığı bulunan bir Genel Vali vardı. Hindistan yaklaşık olarak bugünkü gibi vilayetlere ve eyaletlere bölünmüştü. Bu vilayetler yarı bağımsız olmaları gereken fakat gerçekte tamamen bağımlı olan Hintli valiler tarafından yönetilirlerdi. Her vilayette yönetimin doruğunda geniş yetkilere sahip bir İngiliz memuru oturuyordu. Onun tek amacı ve görevi bölgesinde İngiliz nüfuzunu güçlendirmektir. Bu vilayetler Hindistan'ın üçte birini kaplıyordu. Geriye kalan üçte iki ise doğrudan doğruya İngilizlerin yönetimindeydi. Buraya da “Britanya Hindistanı” adı veriliyordu. Buralardaki yüksek dereceli görevlilerin hepsi İngilizdi.”* (Nehru, 2003: 97).

İngilizler, Hintlilere İngilizce öğretim yapma olanağı sağlayacak ve Avrupa ders programlarını izleyecek bir eğitim sistemi de kurdular. Hintlilerin büyük çoğunluğunun bu okullara girebilme olanağı yoktu. Bu durumda bile okullar ve üniversiteler, çoğunun önce İngiliz memurlarına yardımcı olup, sonra yavaş yavaş onlardan sorumluluğu devraldıkları hükümet dairelerinde makam sahibi olabildikleri sayıca küçük ama son derece etkili bir İngilizleşmiş Hintli grubu yarattılar (McNeil, 2004: 622 - 696).

Nehru Hindistan'daki İngiliz eğitiminin esas maksadıyla ilgili şunları yazmaktadır: *“İngiliz yönetimi eğitim alanında basit bir harekete girişti. Bunu da kendi ihtiyacı için yaptı. Çünkü İngilizler yüksek görevleri işgal ediyorlardı. Küçük memurlukları, yazıcılık işlerini yürütmeye gerek görmüyorlardı. Bunun için de kâtiplere ihtiyaçları vardı. İşte bu amaçla memur ve kâtip yetiştirecek bazı okul ve fakülteler kurdular. Hindistan'da uyguladıkları eğitimin amacı işte buydu. Kurulan bu okullardan mezun olanlar yazı işlerinden başka hiçbir işte çalıştırılmıyorlardı. Fakat bunların sayısı resmi dairelerin ve diğer büroların ihtiyaçlarını karşılayacak miktarın üstüne çıktı ve çoğu işsiz kaldı. Böylece işsiz okumuşlardan yeni bir sınıf meydana getirdiler. İngilizlerin uyguladığı bu eğitim sadece erkeklere özgüydü. Kadının eğitimi ise başlangıcından beri ihmal edilmişti. İngiltere için bu garip bir şey değildir. Çünkü o, Hindistan'da eğitim kapılarını tek bir amaç için açmıştı. O da memur ve kâtip yetiştirmekti. Bunun için de yalnız erkekler elverişliydi; kadın toplumsal gelenekler yüzünden bu işleri yapamazdı.”* (Nehru, 2003: 98).

1857 İsyanı ve Sonrası

İngiliz egemenliğinin en önemli sonucu, kastlar rejimine vurmuş olduğu darbeydi. Hindistan'da kapitalist ekonomi kendini göstermiş ve kastlar fena halde sarsılmıştı. İngiliz yönetimi liberal ve parlamenter fikirlerin aşılandığı batı tarzı okullarda yetişmiş insanlar bu fikirleri Hintliler arasında yayıyorlardı. Hindistan'dan sorumlu genel İngiliz valileri, miraçsısı kalmayan bütün prens ailelerinin mallarına el ko-

yuyordu. İngilizlerin ülkeye getirdikleri yenilik yerli halk tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Atalarından kalmış olan adetlerin çiğnenmesi bağışlanmayacak bir günah sayılıyordu. Bunun yanı sıra sömürge yönetiminin yoksulluğa ve sefalete ittiği insanların hoşnutsuzluğu artıyordu (Luraghi, 2000: 164 - 165). Bombay, Kalküta ve Madras'taki siyasi birliklerin gelir vergisinin azaltılması, demokratik haklar gibi başka konuları da içeren sert itiraz dilekçeleri de İngiliz şirketi tarafından dikkate alınmamıştı (Kulke, 2001, 391 - 392). Tüm bu yaşananlar, 1857 yılında bazı kesimlerin modern anlamda ilk bağımsızlık savaşı olarak nitelendirdiği isyanı ortaya çıkardı. Güngör'ün (2001: 45 - 47) aktardığına göre, İngiliz başbakanlarından biri olan Benjamin Disraeli (1804-1881) ayaklanmanın sebeplerini İngiliz Hükümetinin son 10 yılda yaptıklarına bağlamakta ve bunları üç başlıkta ele almaktadır. İlk yerli otoritenin zorla yıkılması, ikincisi, mülkiyet düzeninin bozulması ve üçüncüsü toplumun diniyle oynanmasıydı.

Ayaklanma başlangıçta askeri bir isyan olsa da, geniş halk yığınlarından aldığı destekten dolayı çok çabuk yayıldı (Güngör,2001: 41). Babürlü Sultanı II. Bahadır Şah'ın sembolik liderliği etrafında gelişen Hindu ve Müslümanların birlikte hareketiyle İngiliz hâkimiyetine karşı genel bir ayaklanmaya dönüştü (Özcan, 1998: 78). Bengal'de başlayan isyan daha çok Delhi ve çevresinde etkili olmuş, ülkenin güneyi hemen hemen hiç etkilenmemişti (Güngör, 2001: 38). Aynı yıl İngiliz ordusu ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırdı. Bu olayın ardından İngilizlerin uyguladığı katı siyasetle binlerce insan öldürüldü veya sürgüne gönderildi (Özcan, 1998: 78). Modern Hindistan'ın başlatıldığı bu tarihi dönüm noktası, 1857 İsyânının bastırılıp yeniden otoritenin sağlanması açısından İngilizler adına bir zaferdir.

1857 İsyanı, Hindistan tarihi için tam bir kırılma noktası oldu. İki ülke arasında yaklaşık yarım yüzyılda nispeten gelişmiş olan karşılıklı güven ve iyi niyet temelden bozuldu (Güngör, 2001: 90). İsyandan sonra Hindistan'da İngiliz politikası değişti. Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkileri ortadan kaldırılarak ülke yönetimi doğrudan Londra'ya bağlandı ve bu işle sorumlu bir bakanlık kuruldu (Özcan, 1998: 78). İngiliz hükümetinin 1857 öncesi Hint toplumu içindeki yeni, ilerici güçlere desteği ve yönelimi 1857 sonrasındaki yıllarda Hint toplumu içindeki muhafazakâr güçlere artan ağırlık ve destekle yer değiştirdi (Güngör, 2001: 37).

1857 Ayaklanması, İngiliz ve Hint aydınlarını uyandırdı. İngilizler tedbirli, kuşkucu ve tutucu olurken, Hintli elit uzunca süre sükûta daldı (Kulke, 2001: 392). Yaşadıklarından ders çıkaran İngilizler, yeni bir isyanın çıkmaması için Sir Seyyid Ahmed gibi İngilizlere bağlı Hintlilerin ayaklanmaya sebep olarak gösterdikleri şartları değiştirmeye yönelik bazı reformlar gerçekleştirdiler. İsyandan sonra yapılan yasal düzenlemeyle (1861) Hindistan Hükümeti'nin Yasama Konseyi'ne Hintlilerin de katılması sağlandı (Güngör, 2001: 79-81). 1892'de Yasama Kurulu'nun Hintli sayısı artırıldı ve kamuyu ilgilendiren bütün mali işler Kurula getirilmeye başlandı. 1909'da Kurulun İngiliz olmayan üyelerinin Hintliler tarafından özgürce seçilmeleri ilkesi getirildi. Aynı zamanda, seçime dayalı bölge ve belediye kurulları ortaya çıkmaya başladı. Yargı sistemi yeniden düzenlendi. Mahkemelerde İngiliz yargıçların yanında Hintli yargıçlar da oturmaya başladı. Yeni bir vergi sistemi kuruldu. Bu sistemle 1916'da özellikle varlıklı sınıflara daha fazla vergi yükü getirildi. Geniş sulama tesisleri köylüye su sağladı. Üniversiteler, teknik enstitüler, tıp, fizik, kimya ve tabii bilimlerin okutulması için vakıflar kuruldu (Luraghi, 2000: 170). İsyan orduda başlamıştı. Bu nedenle İsyandan sonra İngilizler orduyu da yeniden kurarak, İngiliz asker sayısını arttırdılar. Daha önce Müslüman ile Hindular ve farklı kastlardan askerler, hiçbir birim din (mezhep) karakterinde var olmasın diye her taburda bilerek karıştırılmıştı. Bu

durum Müslüman ve Hindular arasında farklılığı azalttığı, kardeşlik duygularını geliştirdiği ve İngiltere'ye karşı farklı grupları birleştirdiği gerekçesiyle isyandan sonra asker alımı tekrar din ve kast sistemine göre yapılmaya başlandı (Güngör, 2001: 88; Bayur, 1987: 334).

İngiliz Hindistan'ında Hindular

Hindular, İngilizlerin kurduğu yeni düzeni kabul etmekte hiç zorlanmadılar. Avrupalıların Hindistan'da bulunmaları, Hindu toplulukları arasında uzunca bir süre açık bir tepkiye yol açmadı. Avrupalılara başka bir kast gibi davranmakla yetindiler. Hindu önderler reform yapılması yolunda bir istekte bulunmasalar bile İngiliz reformlarını benimsediler (Mc Neil, 2004: 620-622). Müslümanlar batılı eğitimi İslam öğretisi ile bağdaşmaz düşünüp yarım yüzyılı aşkın onu reddetmişken (Güngör, 2001: 92) Hindular, hiç vakit kaybetmeden Batı tarzı açılan okullarda eğitim almaya başladılar. Bununla birlikte 19. yüzyılın başlarından sonra, hem İngilizler hem de Hindular tarafından yapılan girişimler, Batı kültürüyle Hindu kültürü arasındaki etkileşim alanını genişletmeye başladı (McNeill, 2004: 620).

Hintli Luther olarak da bilinen Ram Mohan Roy (1774-1833) İngilizlerin de desteğini alarak dini, sosyal ve siyasi alanlarda (Kast sistemi, deniz aşırı seyahat yasağı, çocuk yaşta evlilik, çok eşlilik, kız bebeklerin öldürülmesi dul yakımı(sati), dulların yeniden evlenmesi yasağı, hiçbir kasta dâhil edilmeyen, toplumun en aşağı sınıfı olan dokunulmazların durumu, kölelik gibi) bazı reformlar yapılmasını sağladı. Reform hareketi, kaynağını Hint tarihinde 3000 yıl öncesine ait vedic kutsal metinlerinden(vedalar ve upanishadlar) alıyordu (Güngör, 2001: 6, 7). Eski Hint metinlerinde yapılan incelemeler, mevcut Hindu metinlerinin vedalarla ya pek az ilişkisi olduğunu ya da hiçbir ilişkisi olmadığını göstermişti (McNeil, 2004: 621).